

NEOLİBERAL DÖNEMDE ULUSLARARASI FUTBOLCU HAREKETLİLİĞİ

Ercüment YİĞİT¹ Mehmet ŞİŞMAN²

ÖZET

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde futbolun ekonomik küreselleşmesi hızlanmıştır. Futbolun neoliberal dönemi olarak adlandırılabilir bu süreçte futbolun ticari yönü artmış, televizyon yayın haklarının etkisiyle futbol ekonomisi büyümüş, uluslararası yatırımlar artmış ve kulüpler birer markaya dönüşmüştür. Bu neoliberal dönemin en önemli unsurlarından biri de emek hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması olmuştur. Bosman Kararları başta olmak üzere bu engellerin kaldırılması neoliberal küreselleşme sürecinde nitelikli emeğin hareketliliğini tartışılır hale getirmiştir. Bu çalışmadaki amaç da neoliberal dönemde futbol ekonomisinde yaşanan değişimi açıklamak ve emek piyasasındaki serbestleşmenin uluslararası futbolcu hareketliliğini nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Futbolcu hareketliliğindeki değişimi göstermek için ise erkek milli takım kadroları incelenmiştir. Verilere göre serbestleşme sonrası, seçkin futbolcular, Avrupa'nın beş büyük ligi olan İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa'ya yönelmiştir. Bu hareketlilik, neoliberal küreselleşme ve tekelleşme ilişkisini futbol ekonomisinde de tartışma konusu haline getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosman, emek, futbol, küreselleşme.

INTERNATIONAL FOOTBALL MOBILITY IN NEOLIBERAL ERA

ABSTRACT

The economic globalization of football accelerated in the last quarter of the twentieth century. In this process which can be called as the neoliberal period of football, commercial aspect of football has increased, football economy has grown due to the effects of television broadcasting rights, international investments have increased and the clubs have become a brand. One of the most important elements of this neoliberal era was the removal of obstacles in front of labour mobility. The abolition of these obstacles, especially Bosman Rules, made the mobility of skilled labor questionable in the process of neoliberal globalization. The aim of this study is to explain the change in football economy in the neoliberal period and to determine how the liberalization of the labour market affected international football mobility. In order to show the change of international football mobility, male national team squads were examined. According to the data, after the liberalization, the elite players have migrated to the five major leagues in Europe; England, Spain, Germany, Italy and France. This mobility makes the relationship between neoliberal globalization and monopoly a debate topic in the football economy.

Keywords: Bosman, football, globalization, labour.

¹ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, Yazışmadan sorumlu yazar: ercument.yigit@gmail.com

² Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.

Ercüment YİĞİT: <https://orcid.org/0000-0001-9556-9344>

Mehmet ŞİŞMAN: <https://orcid.org/0000-0003-0557-6570>

GİRİŞ

Uluslararası futbolcu hareketliliği, özellikle “elit” seviyede son 30-40 yılda neredeyse sürekli artmıştır. Günümüzde profesyonel futbolculuk belki de Milanovic'in belirttiği gibi açık ara en küresel işgücü alanı durumuna gelmiştir [1]. Elbette artan bu hareketlilik sebepsiz değildir. Futbol ekonomik küreselleşmeden oldukça etkilenmiştir. Dünya ekonomisinin geçirdiği değişime paralel bir süreci futbol ekonomisi de yaşamıştır. 1980'ler sonrası neoliberal politikaların yaygınlaşması veya başka ifadeyle neoliberal küreselleşme sürecine girilmesi futbol ekonomisinde çok belirgin biçimde karşılığını bulmuştur. Uluslararası futbolcu hareketliliği ise futbolun neoliberal döneminin en öne çıkan özelliklerinden biri belki de birincisi olmuştur. Futbolcu hareketliliği beyin göçü örneğinde olduğu gibi nitelikli bir işgücü alanı olarak akademik tartışmaların içerisinde zamanla kendine yer bulmaya başlamıştır. Nihayetinde 'foot drain', 'muscle drain' ve 'leg drain' gibi kendine özgü terimlerle açıklanır hale gelmiştir [1].

Bu çalışmanın amacı, futbolun neoliberal küreselleşme sürecinde yaşadığı değişimi kısa biçimde özetleyip, bu dönem içinde emek hareketliliğinin düzenlenmesine dair politika değişimlerini ve bu değişimler sonucunda futbolcu hareketliliğinin ne yönde değiştiğini incelemektir. Başka bir ifadeyle, uluslararası emek piyasasının serbestleşmesiyle uluslararası futbolcu hareketliliğinin nasıl değiştiğini sorgulamaktır. Çalışmada, futbolcu hareketliliğini değerlendirmek için Dünya Kupası kadroları kullanılmıştır. Burada çalışmanın kapsamıyla ilgili iki noktaya da değinmek gerekir. Birincisi, futbolcu hareketliliğindeki değişimlerin hem sportif rekabet dengesi (rekabetçi denge) açısından hem de ekonomik açıdan çok belirgin sonuçları vardır; ancak çalışmada bu sonuçları tartışmak amaçlanmamıştır. İkincisi, çalışmada yalnızca erkek futbolcu hareketliliği incelenmiştir. Günümüzde kadın futbolunda ekonomik merkezler, erkek futboluna göre belirgin farklılıklar göstermekle beraber kadın futbolu kendine özgü koşulları içeren bir inceleme gerektirmektedir.

FUTBOLUN NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMESİ

Futbolun küreselleşmesinin dünya ekonomisinden bağımsız olmadığı düşünülebilir. Futbol, özellikle sportif ve ekonomik anlamda futbolun merkezi sayılabilecek Avrupa'da başta olmak üzere, politik-ekonomik gelişmeler ile şekillenmiştir. Modern futbolun ondokuzuncu yüzyıl ortasında İngiltere'de okullarda kodlanması, aristokrat kesim tarafından benimsenip Sanayi Devrimi sürecinde şehirlerde işçi sınıfına yayılması, futbolda işçi sınıfı kulüplerin

artması, iş adamı kulüp sahiplerinin oluşması, futbolculuğun işçi sınıfı arasında profesyonelleşmesi, İngiltere'nin yayılcı politikaları beraberinde sanayiciler, işçiler, askerler, öğrenciler aracılığıyla futbolun Ada dışına yayılması, Avrupa'da profesyonel liglerin kurulması, FIFA gibi uluslararası yönetim birimlerinin kurulması, Dünya Kupası gibi uluslararası organizasyonların başlaması, iki savaş arası dönemde futbolun politikleşmesi ve futbolun teknoloji ile evrimleşmesi, modern futbol tarihinin ilk yüz yılının konu başlıklarını oluşturabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası futbolun küreselleşmesi ele alındığında ise bugün akademik futbol çalışmaları içerisinde futbolun gelişimi açısından genel bir fikir birliği olduğu söylenebilir [2]. Buna göre İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya futbolu iki safhada incelenebilir.

Birinci safha; 1950'lerden 1974'teki FIFA Başkanlık seçimine uzanan (veya kimilerinin tercih ettiği gibi 1990'ların başı olarak da değiştirilebilir), düzenlemelerin belirgin olduğu süreçtir. King'e göre bu yıllar, Keynesyen bir ulusal kontrol ve sınırlı pazarlar içeren model altında fordist bir futbol çağıdır. Avrupa kulüpleri arasındaki rekabet, uluslararası düzeyde UEFA ile koordine biçimde, egemen ulusal federasyonlar tarafından kontrol edilmiştir [2]. Denetimin belki de en belirgin parçası futbolcu piyasasının veya başka ifadeyle uluslararası futbolcu hareketliliğinin oldukça sınırlandırılmış olmasıdır. Ulusal futbol ligleri sıkça yabancı oyuncu yasaklaması kararı almıştır. İngiltere'de ancak 1978'de elli yıla yakın süren yasaklama dönemi olmuştur. İspanya, 1965 ile 1973 yılları arasında yabancı oyuncu ithalatını yasaklamıştır. İtalya, aynı yasak biçimini 1964 ile 1980 yılları arasında uygulamıştır [3]. Doğal olarak bu gibi kısıtlamalar sebebiyle özellikle de elit seviyede uluslararası futbolcu hareketliliği, bugüne kıyasla oldukça yavaştır. Öte yandan, futbolcu ücretlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkının daha az olması ve futbolcu ücretlerinin günümüze göre oldukça düşük olması da (örneğin dönemin en yüksek maaş alan futbolcusu olan Pele'nin yıllık maaşı yaklaşık 360.000 dolardı) hareketliliği yavaşlatmıştır [3].

İkinci safha; 1974'ten 2000'lerin sonuna uzanan futbolun neoliberal küreselleşme sürecidir. Futbolla ilgilenenler futbolun özellikle yirminci yüzyılın son döneminden itibaren ticarileşmeye başladığını dile getirir ve bu dönem yaygın biçimde 'endüstriyel futbol' olarak anılır. Esasen futbolun ticarileşmesi yeni bir durum değildir. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren futbol ile ticarileşmeyi yan yana koymak mümkündür. Örneğin henüz 1880'li yıllarda oyun amatörken bile kulüpler oyunculara gizli ödemeler yapmaya başlamıştır.

Futbolda ticari nitelikler yaklaşık yüz elli yıl önceye kadar uzansa da ticarileŐme vurgusunun neoliberal dönemde artmasının sebebi bu dönemde ticarileŐmenin oldukça hızlanması ve dramatik etkileridir [4].

Akademik futbol çalıŐmalarında ise neoliberal dönem sadece ticarileŐmenin boyutuyla ilgili değildir. Neoliberal futbolun daha kapsamlı özellikleri nelerdir? Neoliberal ekonomilerin liberalizasyon, deregölasyon ve özelleştirme gibi en temel özellikleri, neoliberal futbolda da göze çarpmaktadır. Öncelikle neoliberal futbolun başlangıcı ele alınırsa, 1974'te FIFA yönetimindeki değişiklikle yani Havelange'ın FIFA Başkanı olması ile futbolun ticarileşmesi hızlanmıştır. FIFA, Adidas ve Coca-Cola gibi büyük küresel firmalarla ticari ortaklıklar kurmuŐtur [5]. Diğer bir güçlü değişim ise 1980'ler sonrası ortaya çıkmıştır. King'e göre futbol, 1980'lerin krizlerinden sonra, Post-Fordist deregüle ve ulusötesi bir ritüele dönüşmüştür. 1970'lerde futbolla ilgili iyimserlik, 1980'lerde düşen oyun standartları, yolsuzluk ve holiganizm gibi sebepler karşısında çökerken, Brüksel'deki Heysel Stadyumu'nda oynanan Avrupa Kupası Finali'nde 39 Juventus taraftarının ölümüyle bu kriz 1985'te en yüksek noktasına çıkmıştır [2]. Dubal'e göre de politik neoliberalizm nasıl kriz üstüne ortaya çıktıysa neoliberal futbol da kriz sonrası ortaya çıkmıştır. Dubal de kriz olarak bir stadyum faciasını; ama İngiltere'de Hillsborough Stadyumu'nda yaşanan ve 98 kişinin öldüğü faciayı işaret etmiştir [4].

Krizler üzerine yaşanan neoliberal dönüşüm süreci ağırlıklı olarak İngiltere öncülüğünde gerçekleşmiştir. Esasen futbol tarihi, farklı zaman dilimlerinde ölümle sonuçlanan stadyum felaketleri yaşamıştır; ancak 1980'lerde yaşananların, Heysel ve Hillsborough başta olmak üzere, İngiltere ile ilişkili olması ve sıkça tekrarlanması, İngiltere'de bazı kararların alınmasına neden olmuştur. İngiltere'de neoliberal politik dönemin başlangıcı da sayılan Thatcher yönetimine denk gelen bu dönemde en bilineni Taylor Raporu olmak üzere futbol karşılaşmaları için tedbir niteliğinde çeşitli öneriler sunulmuş ve uygulamaya geçirilmiştir [5]. Bunun üzerine eski stadyumlar yenilenmiş, tüm stadyumlar koltuklu hale getirilmiştir. Artan maliyetler ve azalan stadyum kapasiteleri üzerine bilet fiyatları yükselmiş ve işçi sınıfının bir kısmı stadyumlardan uzaklaşmak zorunda kalmıştır [6]. İşçi sınıfın yerini ise kısmen orta sınıflar kısmen de varlıklı kesim almıştır. Bu değişim başka bir ifadeyle, taraftarların seyirciye dönüşmesinin de yolunu açmıştır.

Neoliberal politikalar serbest piyasayı yüceltir ve piyasaların deregüle edilmesi gerektiğini savunur [7]. Deregülasyonun futbola etkilerinden biri 1980'lerin sonunda medya sektörünün deregüle edilmesidir. Televizyon başta olmak üzere medya sektörünün futbola olan ilgisi, stadyumların yenilenip futbolun daha pazarlanabilir bir hale gelmesi ile artmıştır. Son otuz yılda hızla artan televizyon ilgisi ve yayın gelirleri, bugün futbolun ekonomik genişlemesinin en büyük kaynağı haline gelmiştir. Artık pek çok futbol kulübünün ve ligin gelirlerinde en büyük pay, televizyon yayın haklarından oluşmaktadır [8].

Futbolda neoliberal deregülasyonun uluslararası boyutta en önemli unsuru ise futbolcu emek piyasasının bu dönemde artan biçimde liberalizasyonudur. Neoliberal öncesi dönemde varolan yasaklamalar, özellikle Avrupa'nın büyük liglerinde, önce 2-3 yabancı oynatılmasına kadar esnetilmiş ve 1991'de, 3+2 adı verilen yabancı kuralına geçilmiştir [3]. Asıl değişim ise 'Bosman' adıyla anılan kararlar ile gelmiştir. Bosman Kararları'nın iki sonucu vardır. Birincisi; Avrupa Birliği entegrasyonuna ve yasalara bağlı olarak Avrupa Birliği ülkelerinden birinin pasaportuna sahip oyuncuların bu sınırlar içinde yerli statüsünde oynayabilmesine; ikincisi; kontratı biten oyuncular için transfer ücreti istenemeyeceğine karar verilmiştir [9]. Bu kararlar, mikroekonomik çerçevede akademik çalışmalarda kulüplerin oyuncular üzerindeki monopson gücünün zayıflaması olarak incelenirken, öte yandan zaten artma eğiliminde olan uluslararası futbolcu hareketliliğine daha fazla ivme kazandırmıştır [10]. Bosman Kararları'nın ardından zamanla pek çok ülkede, AB dışından oyunculara uygulanan kısıtlamalar da esnetilmiştir. Ardından, akademik çalışmalarda da 'muscle drain' veya 'foot drain' terimleriyle kendine yer bulan süreç; yani çevre ülkelerden birkaç merkez ülkeye yönelen futbolcu göçleri, özellikle de elit futbolcu göçleri, kulüpler arası rekabet dengesini, ligler arası rekabet dengesini ve ekonomik koşulları oldukça bozmuştur [11].

Futbolda neoliberalizmin güçlü bir bağlantısı da günümüzün futbol kulüpleridir. Başta elit kulüpler olmak üzere artık pek çok kulüp bulunduğu ülkenin sınırları dışında etkindir ve kar maksimizasyonunu hedefleyen ulusötesi şirketlere benzemektedir. Günümüzde küresel tüketimde ulusötesi şirketlerin payı artarken, benzer biçimde ulusötesi kulüpler, birer markaya dönüşerek sınırları dışında 'futbol tüketicilerini' artırmaktadır [3].

Neoliberal dönemin uluslararası finans ve yatırımlara daha açık niteliği ve özelleştirme eğilimlerinin neoliberal futboldaki diğer bir uzantısı da 1980'lerin sonunda ivmelenen, kulüplere zengin işadamları tarafından yapılan yatırımlar olmuştur. Milan'da

Berlusconi, Marsilya'da Tapie, Arsenal'de Dein, Rangers'da Murray; bu eğilimin ilk örneklerinden olmuştur [3]. Son yıllarda ise kulüpler sıklıkla yabancı işadamları tarafından satın alınmaktadır. Yabancı yatırımlar özellikle Amerikalı, Rus, Katarlı, Çinli işadamları tarafından yapılmıştır. Bu yatırımlar ağırlıklı olarak elit Batı Avrupa kulüplerinin satın alımına yönelik olsa da son birkaç yılda sportif ve ekonomik anlamda daha alt sınıflardan takımlara da ilgi artmıştır. Doğal olarak futbola yapılan bu yabancı yatırımlar futbol ekonomisinin daha da hızlı büyümesine neden olmaktadır.

Serbest piyasayı öven bu neoliberal küresel döneme özgü üç temel yapısal problemi de eklemek gerekir. Ekonomide neoliberal dönemde krizler, eşitsizlik ve monopolleşme eğilimi önde gelen tartışma alanlarından üçüncü bunların futboldaki uzantıları oldukça belirgin olmuştur. Birincisi, ekonomik liberalleşme, kimi kulüplerin ciddi oranda borçlanmasına kimilerinin ise iflasına zemin hazırlamıştır [3]. Bu tür sorunlar sadece çevre futbol ülkelerini değil Fiorentina, Parma, Glasgow Rangers ve Leeds United gibi önde gelen Batı Avrupa kulüplerini de etkilemiştir. İkincisi; eşitsizlik, kulüpler ve ulusal ligler arasında hem ekonomik hem de sportif anlamda sıradışı bir noktaya gelmiştir. Artık dünya futboluna kulüp seviyesinde sadece 'Big 5' adı verilen İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa kulüpleri hükmetmektedir. Eskiden söz sahibi olan kimi Hollanda, Belçika, İskoçya, İsveç ve Doğu Avrupa kulüpleri istisnalar hariç bu beş büyük ligue rekabet etmekten çok uzaktadır. Üçüncüsü; eşitsizlik başlığı altında da incelenebilecek olan monopolleşme ve kartelleşme eğilimidir [12]. Monopolleşmenin sportif ve ekonomik anlamda Avrupa'da örnekleri Real Madrid, Manchester United, Barcelona, Bayern Münih gibi elit kulüpleri işaret ederken, kartelleşmeye örnek olarak 2000'de Avrupa'nın 14 elit kulübü arasında kurulan G-14 verilebilir [3].

İkinci Dünya Savaşı sonrası futbolun ikinci safhası olarak adlandırdığımız neoliberal futbol döneminde futbol ekonomisi hızlı büyüme yakalasa da değinildiği gibi hem bazı kulüpler için finansal problemleri beraberinde getirmiştir hem de rekabet dengesinde belirgin bir bozulmaya sebep olmuştur. Son on yıl içerisinde ise hem uluslararası hem de yerel seviyede yeniden ortaya çıkmaya başlayan düzenlemeler bu dönemin kapanıp yeni bir futbol döneminin başladığı fikrini güçlendirmiştir. Kimi zaman Post-Keynesyen futbol olarak da adlandırılan bu yeni dönemin temelini oluşturan en belirgin düzenleme ise UEFA'nın Financial Fair Play uygulaması olmuştur [2]. UEFA'nın da vurguladığı üzere Financial Fair Play

ile amaçlanan Avrupa kulüplerinin finansal durumunu düzeltmek ve rekabetçi dengeyi düzenlemektir [13].

Kabul edilen bu düzenleme çerçevesinde 2013'ten itibaren kulüplerin mali durumunu incelemek için kontrol kurulu oluşturulmuştur. Kulüplere azami zarar sınırı getirilmiştir. İlk yıllarda bu sınır 45 milyon euro olarak kabul edilirken zamanla bu miktarın da azaltılması planlanmıştır. Eğer kulüpler kabul edilen zarar miktarını geçerse UEFA tarafından bu kulüplere çeşitli cezalar verilmektedir. Kadro kısıtlaması, Avrupa kupalarından ihraç edilme, transfer kısıtlaması, para cezası, futbolcu maaş sınırlaması en yaygın cezalardandır [13].

NEOLİBERAL DÖNEMDE EMEK HAREKETLİLİĞİNİN DÜZENLENMESİ

Bosman öncesi kotalar ve 3+2 kuralı: Savaş sonrası dönemde futbol federasyonları emek hareketliliği ile ilgili sıkı korumacı politikalar uygulamıştır. Hatta İspanya, İtalya ve İngiltere gibi büyük futbol ülkelerinde kimi dönemlerde yabancı oyuncu ithalatı tamamen yasaklanmıştır. 1980'lerin hemen başında ise beş büyük ligden Almanya, İngiltere, İspanya, Fransa'da iki, İtalya'da bir yabancı oyuncuya izin verilmiştir [2].

AB üye ülkelerinin birbirlerine uyguladığı futbolcu kısıtlamaları, uzun bir süre AB yasaları için bir soru işareti oluşturmuştur. 1989'da Avrupa Parlamentosu kısıtlamaların Avrupa hukukunu ihlal ettiğini belirtmiş ve futbol endüstrisinin Avrupa hukukuna uyumlu hale getirilmesini talep etmiştir. Ardından 1990'da Avrupa Komisyonu, UEFA ile belirli bir düzenleme üzerinde anlaşmıştır [9]. '3+2' olarak isimlendirilen bu yeni düzenleme 1991'de kabul edilmiştir. Artık UEFA'ya bağlı ülkelerde, AB üyesi olmayan ülkeler de dahil olmak üzere kulüpler en fazla üç yabancı oynatabilecektir. Ek olarak, koşulları sağlamak şartıyla iki yabancı oyuncu daha oynatabilme şansları vardır. Bu şartlar; yabancı oyuncunun bir ülkede aralıksız beş yıl futbol oynaması ve bu beş yılın en az üçünü genç takımında geçirmesidir [3].

Bosman Kararları: Belçikalı futbolcu Jean-Marc Bosman, futbol hayatını çoğunlukla Belçika'da geçirmiş ve kulüp düzeyinde futbola 1983'te Standard Liege'de başlamıştır. 1988'de RFC Liege'e (Royal Football Club) transfer olmuş ve 1990'da RFC Liege ile sözleşmesi bitmiştir. Kulüp 1 yıllık yeni bir sözleşme önermiştir fakat önerilen maaş öncekinin dörtte biridir [9]. Bosman öneriyi reddetmiş ve Fransız kulübü US Dunkerque-Littoral da Bosman'a teklifte bulunmuştur. Bosman Fransız kulübünün teklifini kabul etmiş; ancak RFC Liege,

Fransız kulübü yüksek miktarda transfer ücreti isteyerek Bosman'ın transferine izin vermemiştir [14]. Daha sonra da Bosman'ı kadro dışı bırakınca futbolcu işsiz kalmıştır [9].

Bosman bu durumu hukuksal alana taşımıştır. Fransız kulübüne transferini engelledikleri gerekçesiyle önce kulübüne ve Belçika Futbol Federasyonu'na daha sonra da UEFA'ya dava açmıştır [15]. Mahkeme, Bosman'ın şikayet ettiği kısıtlamaların, AB yasalarındaki emeğin serbest dolaşımı ilkesine aykırı olduğuna karar vermiş ve davayı Bosman lehine sonuçlandırmıştır. 1995'in sonunda alınan Bosman Kararları'nın futbol dünyası için çok güçlü iki sonucu vardır: Birincisi, artık sözleşmesi biten futbolcular eski kulübüyle bir bağı kalmadan istedikleri kulüple sözleşme imzalayabilecektir. Yani sözleşmesi biten futbolcular için transfer ücreti kalkmıştır. İkincisi AB vatandaşı futbolcular AB sınırları içerisinde herhangi bir yabancı sınırlaması kuralına dahil edilemeyecektir [9].

Bosman sonrası liberalizasyon: Bosman Kararları sonrası Avrupa'da emek hareketliliğinin önündeki engeller azaltılmaya devam etmiştir. Kolpak Kuralı ile AB görüşmeleri sürdürülen ülkelerin vatandaşlığındaki futbolcular da AB oyuncusu gibi kısıtlamalardan muaf tutulmuştur [16]. Yine bazı ülkeler ulusal boyutta AB dışından gelen oyunculara daha çok serbestlik tanımaya başlamıştır. Kimi ülkeler AB dışı ayrımı yapmadan emek piyasalarını tamamen serbestleştirmiş kimileri ise AB dışına uyguladıkları 3 futbolcu kotasını, 5-6 oyuncuya kadar esnetmiştir [17].

UEFA Home-Grown Kuralı: UEFA, Bosman sonrası elit futbolcuların bazı büyük kulüplerde toplanmaya başlaması ve kimi kulüplerin oyuncu yetiştirme eğiliminin azalması sebebiyle AB yasalarına ters düşmeyecek yeni önlemler almaya çalışmış ve 2005'te yeni bir plan hazırlamıştır. Buna göre AB hukukuna aykırı olan yabancı sınırlandırması yerine kulüplerin altyapıdan oyuncu yetiştirmesini zorunlu kılacak uygulamalara geçilmiştir. Kurala göre; [18]

- UEFA organizasyonları olan Şampiyonlar Ligi ve Avrupa Ligi'nde yer alan kulüplerin kadrolarında belirlenen sayıda yerel oyuncu (home-grown) bulundurmaları gerekmektedir. 2006-07 sezonunda kulüplerin UEFA'ya bildireceği 25 kişilik kadroda en az 4 yerel oyuncu olmak zorundadır. 2007-08'de bu sayı 6'ya 2008-09'da 8'e çıkarılmak zorundadır.

- Yerel oyuncuların hangi uyruğa sahip olduğu önemsenmemiştir, önemli olan 15-21 yaş aralığında en az üç sene ilgili kulüplerde yer almasıdır.
- Yerel oyuncuların yarısının 15-21 yaş aralığında 3 yılını mevcut kulübünün altyapısında geçirmesi zorunludur. Diğer yarısı futbolcunun oynadığı kulübün bağılı olduğu federasyonda herhangi bir kulüp olabilmektedir (Örneğin, İtalyan kulübü Juventus'un 2008-09 sezonunda bulundurması gereken minimum 8 yerel oyuncunun en az 4'ü Juventus altyapısında yetişmiş olmalıyken, geri kalan 4'ü İtalya'da herhangi bir kulüpte yetişmiş olabilir).

ELİT FUTBOLCU HAREKETLİLİĞİ ve DAĞILIMI

Futbolun neoliberal küreselleşmesiyle beraber Avrupa'nın hemen her yerinde yabancı futbolcu sayısı artmıştır. Son yıllarda Avrupa'da yabancı oyuncu oranı %40'a yaklaşmıştır. Hatta Türkiye ve Kıbrıs Rum Kesimi'nde bu oran %70'i bulmuştur [19]. Ancak yabancı oyuncu oranını emeğin niteliğinden bağımsız değerlendirmemek gerekir. Başka bir ifadeyle bir ligdeki yabancı oranının fazla olması o ligin daha fazla nitelikli emeğe sahip olması anlamına gelmemektedir.

Futbolda nitelikli emeğin hareketliliğini ve dağılımını değerlendirmek için kullanılacak en iyi yöntemlerden biri FIFA Dünya Kupası kadrolarını incelemektir. Bu doğrultuda çalışmada, Dünya Kupası kadroları, futbolun neoliberal döneminde emek hareketliliğinde yaşanan değişimi ve bu hareketliliğin homojen olup olmadığını görmek için kullanılmıştır. 1974-2014 arasında oynanan Dünya Kupası kadroları incelenmiş ve bu organizasyonlarda yer alan 6464 oyuncuya dair veriler yazarlarca derlenmiştir (Dünya Kupası kadroları FIFA'nın resmi sitesinde ve diğer pek çok açık kaynakta kolayca bulunabilir).

Öncelikle tablo 1'de, neoliberal dönemin başlangıcı sayılabilecek 1974 yılından sonra dünya kupalarında yer alan oyuncuların ne kadarının ülke dışında oynadığı yani göçmen olduğu görülmektedir. Buna göre göçmen oyuncu oranı 1974'te yaklaşık %12 iken 2014'te yaklaşık %65 olmuştur. Bu 40 yıllık süreçte göçmen futbolcu oranı neredeyse daimi olarak artmıştır. Bu veriler, serbestleşme sonrası nitelikli emek hareketliliğinin oldukça akışkan olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 1. Dünya Kupalarında Göçmen Oyuncular*

1974	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014
12,2%	8,2%	19,9%	26,9%	27,8%	35,6%	41,4%	48,9%	56,2%	60,3%	64,7%

*Tablo 1 yazarlar tarafından FIFA'ya bildirilen Dünya Kupası kadrolarından derlenmiştir.

Öte yandan emek hareketliliğinin akışkanlığının yanında emeğin dağılımı da önemlidir. Nitelikli emeğin dağılımı için 2014 Dünya Kupası'nı ele aldığımızda dengesizlik rahatça görülmektedir. Özellikle Afrika ve Güney Amerika gibi çevre bölgelerden, ekonomik merkeze yani Avrupa'ya göç dikkat çekicidir. Oyuncuların büyük bir çoğunluğu futbolun ekonomik merkezi olan Avrupa'da forma giymektedir. Afrikalı futbolcuların yalnızca %9'u kendi ülkesinde bir takımda futbol oynamaktadır. Afrikalıların %86'sı ise Avrupa'da kariyerini sürdürmektedir. Güney Amerikalıların %17'si evinde, %64'ü Avrupa'da bir kulüpte oynamaktadır. Avrupalı futbolcular arasında ise göçmenlik oranı daha düşüktür. Avrupalıların yarısına yakını ülke dışındaki bir Avrupa kulübünde oynarken geriye kalanlar evinde oynamaktadır.

Tablo 2. 2014 Dünya Kupası'nda kıtalara göre oyuncu dağılımı*

	Ev	Avrupa	Diğer
Afrika	8,7%	86%	5,2%
Güney Amerika	17,4%	63,8%	18,8%
Asya	41,3%	43,5%	15,2%
Avrupa	47,8%	51,8%	0%

*Tablo 2 yazarlar tarafından FIFA'ya bildirilen Dünya Kupası kadrolarından derlenmiştir.

Emek dağılımı Avrupa'da yoğunlaşmışken, Avrupa içerisinde de çok belirgin bir dengesizlik mevcuttur. 'Big-5' olarak adlandırılan ve ekonomik anlamda dünyanın en büyük ligleri olan İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya, Fransa ligleri elit futbolcular için göç merkezi durumundadır.

Avrupa'da oynayan Afrikalıların %64'ü beş büyük ligden birinde oynamaktadır. Afrikalıların beş büyük ligdeki dağılımına bakıldığında ise ekonomik etkilerin yanında kültürel bağlantıların da kısmen göçü etkilediği görülmektedir. Beş büyük lig arasında en küçük futbol ekonomisi olan Fransa'da Afrikalıların yoğunluğu daha fazladır. Yine kültürel bağlantıların hissedildiği diğer bir göç yolu da Güney Amerika ve İspanya-İtalya arasında mevcuttur. Avrupa'da oynayan Güney Amerikalıların %72'si beş büyük ligde oynarken, İtalya ve İspanya küçük bir farklılıkla da olsa ön plandadır.

Tablo 3. 2014 Dünya Kupası'nda göçmen oyuncuların Avrupa'daki dağılımı*

	İngiltere	Almanya	İspanya	İtalya	Fransa	Diğer Avr.
Afrika	16,2%	7,1%	8,1%	11,1%	21,2%	36,5%
G. Amerika	19,3%	4,6%	20,4%	28,4%	9%	18,2%
Asya	30%	40%	2,5%	5%	%0	22,5%

*Tablo 3 yazarlar tarafından FIFA'ya bildirilen Dünya Kupası kadrolarından derlenmiştir.

Avrupa içindeki göçmenleri ele alırsak yine beş büyük ligin güçlü bir merkez olduğu görülebilir. Avrupa'daki göçmen futbolcuların yaklaşık %80'i beş büyük ligde oynamaktadır. Beş ülke arasında ekonomik anlamda en büyük lig olan İngiltere liginde Avrupalıların oranı en fazla iken, en küçük lig olan Fransa'da oran oldukça düşüktür. Geri kalan ligler olan İspanya, İtalya ve Almanya liglerinde ise oranlar birbirine yakındır.

Tablo 4. 2014 Dünya Kupası'nda Avrupalı göçmen oyuncuların Avrupa'daki dağılımı*

	İngiltere	Almanya	İspanya	İtalya	Fransa	Diğer Avr.
Avrupa	28,2%	17,9%	12,2%	15,4%	3,8%	21,8%

*Tablo 4 yazarlar tarafından FIFA'ya bildirilen Dünya Kupası kadrolarından derlenmiştir.

SONUÇ

Çalışmada, neoliberal dönemde futbolun ekonomik dönüşümü incelenmiş ve bu dönemde uluslararası emek piyasasında yaşanan değişimin futbolcu hareketliliğini nasıl etkilediği sorgulanmıştır. Verilerin gösterdiği üzere futbolda ekonomik küreselleşme ve neoliberalizmin bir parçası olarak emek hareketliliğinin önündeki engellerin azalmasıyla beraber futbolda emek hareketliliği oldukça hızlanmıştır. Başka bir ifadeyle futbolda nitelikli emek hareketliliği oldukça akışkan ve sınırlandırmalara duyarlı görünmektedir. Ancak bu hareketlilik ülkeler arasında karşılıklı olmaktan çok uzaktadır. Oyuncuların çoğu Avrupa'nın birkaç zengin futbol ülkesinde; İngiltere, İspanya, İtalya, Almanya, Fransa; toplanmış durumdadır, yani emeğin bazı bölgelerde yoğunlaşması söz konusudur.

Emeğin yoğunlaştığı bölgelerde en seçkin futbolcuların bir araya gelmesiyle çıktının/oyunun kalitesinin yükseldiği olumlu bir sonuç olarak belirtilebilir [15]. Ancak süreç olumsuz etkileriyle de incelenebilir. Bu olumsuz sonuçlar, hem ekonomi teorisi açısından hem de spor ekonomisi teorisi açısından ele alınabilir. Ekonomi teorisi çerçevesinde, emeğin bazı bölgelerde yoğunlaşması, bir yandan tekelleşme tartışmalarını gündeme getirirken, diğer yandan emek hareketliliğinin böyle yüksek olduğu bir alanda, merkez ülkelerin kapitalizmin geri kalmış bölgelerindeki nitelikli emek ile ilişkisini göstermesi açısından

önemlidir. Başka bir ifadeyle, ihracatçı durumundaki çevre ülkelerin süreçten nasıl etkilendiği önemlidir. Yine bu durum, spor ekonomisi çerçevesinde, ligler arasındaki rekabet dengesinin hem ekonomik anlamda hem de sportif anlamda bozulma riskini beraberinde getirmektedir. Rekabetin azalması ise spor ekonomistlerinin sıkça değindiği üzere çıktının belirsizliği hipotezine göre hem seyirci kaybına hem de ekonomik kayıplara neden olabilmektedir.

Sürecin olumsuz etkilerine karşı yapılan öneriler ve alınan tedbirler incelenirken Kuzey Amerika lig sistemi ve Avrupa lig sistemi arasındaki farka da vurgu yapmak gerekmektedir. Kuzey Amerika ligleri, uluslararası sporcu göçünü doğrudan düzenleyen politikalar uygulamasa da, ücret tavanı (salary cap) ve oyuncu seçimi (draft) gibi politikalarla nitelikli emeğin dağılımını şekillendirmektedir.

Avrupa lig sistemi ve dolayısıyla futbol ise, benzer düzenleyici politikalara sahip değildir. Ancak futbolda uluslararası boyutta, kulüpler arası en önemli ve ekonomik boyutta da en büyük turnuva olan Şampiyonlar Ligi'ni yöneten UEFA, son yıllarda rekabetçi dengeyi, sık sık gündemine alırken, son on yılda 'Home-Grown' ve 'Financial Fair Play' gibi yeni düzenlemeleri uygulamaya geçirmiştir. Bu düzenlemelerin etkisi ayrı ve detaylı bir inceleme gerektirmekle beraber henüz rekabet dengesini belirgin biçimde etkilemiş görünmemektedir. Ancak 'Financial Fair Play' düzenlemesinin oldukça yeni olduğunu düşünürsek karar vermek için çok erken olduğu da düşünülebilir [20]. Eğer önümüzdeki yıllarda 'Financial Fair Play' devam eder ve sıkı biçimde uygulanırsa, oyuncu hareketliliği hem azalabilir hem de yeni göç bağlantıları ortaya çıkabilir.

KAYNAKLAR

1. Milanovic B. The world at play: soccer takes on globalization, Yale Global Online, 2010 Haziran [cited 2018 Mayıs 12]. <https://yaleglobal.yale.edu/content/world-play-soccer-takes-globalization>
2. King A. After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?, Soccer & Society, 2010; 11 (6): 880-891.
3. Giulianotti R, Robertson R. Globalization & Football. California: SAGE Publications; 2009.
4. Dubal S. The neoliberalization of football: rethinking neoliberalism through the commercialization of the beautiful game, International Review for the Sociology of Sport, 2010; 45 (2): 123-146.
5. Goldblatt D. Ball is round: a global history of soccer. New York: Riverhead Books; 2006.
6. Giulianotti R. Football: a sociology of the global game. Cambridge: Polity Press; 1999.
7. Ritzer G. Küresel dünya. (Çev. Melih Pekdemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2011.

8. Cleland J. A sociology of football in a global context. New York: Routledge; 2015.
9. Lanfranchi P, Taylor M. Moving with the ball: the migration of professional footballers. Oxford: Berg; 2001.
10. Kesenne S. The Bosman case and European football, Wladimir A, Stefan S, editors, Handbook on the economics of sport, Northampton: Edward Elgar; 2006.
11. Andreff W. The economic effects of 'muscle drain' in sport, Birkbeck Research Paper Series, 2008; 2 (2): 9-31.
12. Giulianotti R, Robertson R. Mapping the global football field: a sociological model of transnational forces within the world game, The British Journal of Sociology, 2012; 63 (2): 216-240.
13. UEFA. Financial fair play: all you need to know. [cited 2018 May 11]. <https://www.uefa.com/community/news/newsid=2064391.html>
14. University of Leicester Centre for the Sociology of Sport. The 'New' Football Economics. [cited 2018 Nov 17]. <http://www.furd.org/resources/fs10.pdf>
15. Milanovic B. Globalization and goals: does soccer show the way? , Review of International Political Economy, 2005; 12 (5): 829-850.
16. Gardiner S, Welch R. Nationality and protectionism in football: why are FIFA's '6+5 rule' and UEFA's 'home-grown player rule' on the agenda?, Soccer & Society, 2011; 12 (6): 774-787.
17. UEFA. The european club footballing landcape, club licensing benchmarking report financial year 2015. [cited 2018 May 11]. https://it.uefa.com/MultimediaFiles/Download/Tech/uefaorg/General/02/42/27/91/2422791_DOWNLOAD.pdf
18. UEFA. Protecting of young players. [cited 2018 May 12]. <http://www.uefa.com/news/newsid=943393.html>
19. CIES Football Observatory [homepage on the Internet] Digital Atlas 2017. <http://www.football-observatory.com/>
20. Szymanski S. On the ball, Finance & Development. 2014 March [cited 2018 May 12]; 51 (1). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2014/03/szymanski.htm>